

לעצמם (על פי הרמב"ם. הלכות מעשר פרק א' הלכה ג' ד').

כ"ו. בנחלתכם: תמורת נחלתכם (יש"ד).

כ"ז. ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב: המעשר שאתם לוקחים מבני ישראל נחשב לכם כדגן הנאסף מן הגרן שלכם וכמלאה הנדרכת ביקב שלכם, על כן חייבים גם אתם לתת ממנו תרומת ה', כמו שחייבים בני ישראל לתת לכהן (יש"ד).

וכמלאה מן היקב: כל דבר לח נקרא מלאה, שאין הכלי מחזיק אלא כזי מלאו, ולא כן בדבר היבש שיכול לגדוש המדה (מ"ב על פי ב"ש מח).

חוקת

פרק י"ט

ב. זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו: דבר אל בני ישראל זאת חוקת התורה אשר צוה ה' ויקחו: דבר: דבר ולא דברו כי משה הוא העיקר (רמב"ן).

זאת חקת התורה: הפרשה הזאת — תשלום תורת כהנים, ונכתבה כאן אחר מתנות כהונה לומר שגם טהרתם של ישראל ע"י כהן תהיה (רמב"ן); פרה אדמה: תשע פרות אדומות נעשו משנצטוו במצוה זו עד שחרב הבית בשניה; ראשונה עשה משה רבנו, שניה עשה עזרא, ושבע מעזרא עד חורבן הבית, והעשירית יעשה המלך המשיח מהרה יגלה אמן כן יהי רצון (רמב"ן). אשר לא עלה עליה על: ובעגלה ערופה כתיב (דברים כ"א, ג') אשר לא עובד בה, אשר לא משכה בעול, ובוזה היתה פרה אדומה חמורה מעגלה ערופה (מ"ב); עול פוסל אפילו אם לא יעשה בהעלאה שום מלאכה ועבודה, רק כשהעלה העול פסולה (כ"ק בשם הגר"א מגמרא דטוטה מ"ו).

ג. ונתתם: אמר ונתתם, ולא — ונתת. להכניס את אהרן עמו — לכבודו, כי שניהם יצו לאלעזר (רמב"ן); ושחט אתה: כהן, כי שחיטת פרה בור פסולה, (ה). על פי הרמב"ם הפוסק כרב ביומא דף מ"ב, וזהו השחיטה היחידה הכשרה רק בכהן, כי שחיטת כל הקרבנות כשרה בזר (ה). ורש"י — וגם א"ע — פירשו אליבא דשמואל, שגם שחיטה זו כשרה בזר; לפ"י: יצוה לאלעזר לשחוט לפניו שלא יסיח דעתו ממנו (יומא מ"ב).

והוציא אתה: המוציא (א"ט).

ד. ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו: ביד דוקא יקבל הדם מהפרה, ולא בכלי (הגר"א על פי ספרי).

ה. ושרף את הפרה: כהן אחר (על פי ת"י); לעיניו: של אלעזר (ב"ש).

ו. ולקח הכהן: אלעזר (ב"ש); כהן אחר (על פי ת"י).

אל תוך שרפת הפרה: לעיקר השרפה ולא מצדדי האש (נצי"ב).

ט. ואסף איש טהור: להכשיר את הזר לאסיפת האפר (כ"ק על פי יומא

מ"ג), והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: בכל הפרות, משמעו שיהיה בסנהדרין שבכל עיר מסור ומשומר במקום טהור, והרמב"ם פירש עוד שכל ישראל ראויים לשמירה, אבל עוד יש בזה פירוש מיוחד לפרת משה, וכדתנן במסכת פרה שבכל הפרות היה מעורב מעט מפרת משה (נצי"ב).

חטאת הוא: לשון הסרת החטא, כמו (תהלים כ"א, ט') תחטאני באזוב ואטהר. ונקראה הפרה כן מפני שבאפרה מתחטאים הטמאים (י"ש"ר) (השוה הלאה, פסוק י"ב הוא יתחטא בו, פסוק י"ט: חטאו ביום השביעי, או (בראשית ל"א, ל"ט) אנכי אחטנה, היינו אסיר החטא בתשלומין).

י. וכבס האסף את אפר הפרה את בגדיו: לפי שאפר הפרה קדוש, ואי אפשר ליגע באפר שלא יפרח ממנו על הבגד שהוא לבוש ומשום שלא יוליכנו במקום טמא צריך לכבס בגדיו כדכתיב אצל חטאת (ויקרא ו', כ') ואשר יהי מדמה על הבגד... וכבס במקום קדוש (ב"ש). והיתה לבני ישראל ולגר: לצרכי בני ישראל והגר שנטמאו (נצי"ב).

יא. הנניע במת: החמיר הכתוב בטומאת מת יותר מכל טומאות שבעולם לעשותו אבי אבות הטומאה כדי שלא יהיו בני אדם מצויים אצל מתייהם מתוך חיבתם ויצטערו יותר מדי (ב"ש). הניגע במת: אין ענין לאפר הפרה בטהרת שום מין ממיני הטומאות וזולתי בטהרה בטומאת מת (ט).

לכל נפש אדם: יהודי או עובד כוכבים (א"ע), כי גם מתי גויים מטמאים במגע, כמו שאמר בפרשת מטות (במדבר ל"א, י"ט) ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל, אלא שאינם מטמאים באהל כמו מתי ישראל (י"ש"ר).

יג. את משכן ח' טמא: אין המשכן נטמא בביאת הטמא בו, אבל טעמו לשון חלול הקדש, כמו (יחזקאל מ"ג, ח') וטמאו את שם קדשי (כ"ק). כי מי נדה לא זרק עליו: המים לשון רבים ולשון יחיד, וכן (במדבר כ"ד, ז') יזל מים מדליו (ח"ב).

י"ד. אדם כי ימות באהל: דבר הכתוב בהוה, והוא הדין אם ימות בחוץ הכניסוהו לאהל (י"ש"ר); באהל ל: הבית באהל, רק הזכיר הכתוב באהל בעבור

היות ישראל באהלים (א"ט).

ט"ו. בחלל חרב: שנעשה חלל על ידי החרב, הוא הדין בחלל אבן או אגרוף, כי דבר הכתוב בהוה: א: במת: שמת בעצמו בלי מעשה אדם (י"ד); או בקבר: של אדם (א"ט).

י"ז. מעפר שרפת החטאת: אפר נקרא גם כן עפר, כמו (מ"ב כ"ג, ד') ונשא את עפרם (י"ז).

ונתן עליו מים חיים אל כלי: אין ענינו שיתן האפר בכלי תחילה ויתן מים על האפר, שכך שנו רבותינו שהנותן אפר תחלה אח"כ המים פסול; דקדקו — מים חיים אל כלי, שתהא חיותם בכלי, ואולי מפני זה לא אמר ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת אל כלי ונתן עליו מים חיים, אבל פירושו: ונתן על האפר מים חיים שהם בכלי, לומר שיערב האפר במים שבכלי שיהיו המים צפים עליו (רמב"א). יה. ולקח אוזב וטבל: דבר נמוך ועץ נמוך ללמדך שהמנמיד עצמו: יטהר (ב"ש). וטבל במים איש טהור: ההויה, וכן גם המלוי הקדוש כשהים בור (ה).

כ. כי את מקדש ה' טמא: כאשר טמא את מקדש ה', כמו (דברים כ"ב, ו') כי יקרא קן צפור לפניך (רמב"א).

כ"א. ימזה מי הנדה יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד הערב: הכי קאמר — וזיה מי הנדה והנוגע במי הנדה יכבס בגדיו ויטמא עד הערב (ח). הכתוב צוה שכל הטהורים אשר יגעו במי הנדה יהיו טמאים משום חשש שמא יבאו בני אדם העושים עצמם פרושים ויקחו מעפרה ויוזו על עצמם שלא לצורך (על פי ב"ש).

כ"ב. והנפש הנגעת: ואנש דיקרב ביה — והאדם שיגע בו (ת"א).

פ ר ק כ'

א. בחדש הראשון: בשנת הארבעים, והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים (א"ט).

ב. ולא היה מים לערה: על צד העונש חסרו המים, לפי שלא הספידו את מרים כראוי, כי במשה ואהרן נאמר ויבכו אותה בני ישראל, וכאן לא נאמר ויבכו אותה (כ"י).

ג. וירב העם עב משה: גם הדור הראשון רב עב משה על דבר המים (מ"ב).

וירב העם עם משה: ובפסוק י"ג נאמר המה מי מריבה אשר רבו בני

ישראל את ה' עם משה רבו באמרם למה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה, ועב ה' רבו באמרם ולמה העליתנו ממצרים (על פי ו'). בגוע אחינו: הם דור המדבר (א"ע). ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה': טרם שנגזרה הגזירה על מתי מדבר שאין להם גם חלק בעולם הבא, כי גויעה נאמרה בצדיקים (על פי כ"י).

ד. ולמה הבאתם: ידברו למשה ואהרן, כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן, וטעם וירב העם עם משה, שהמריבה עם משה היתה חזקה (א"ע). ולמה הבאתם את קהל ה': למה אמרו קהל ה'? אמרו: עד עתה היה לכם פתחון פה לומר — אינכם ראויים לעשות לכם נס, שאין השכינה שרויה ביניכם, אבל עתה שמתו כל החוטאים, השכינה בינינו, וכולנו קהל ה' — למה נמות בצמא? (בה"ט). ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה: הייתם צריכים להביא אותנו אל ארץ כנען בדרך אחרת, ואם לא יכלתם לבחור בדרך אחרת — למה העליתנו ממצרים? (על פי אב.).

למית שם אנחנו יבעירונו: למה נמות אנחנו כמו בעירנו — שרוח הבהמה איננה עולה למעלה (על פי כ"י).

ה. העליתנו: מלה זרה (א"ע); לא מקום זרע: מלמד שהבאר היתה מגדלת להם מיני זרע ומיני אילנות בכל שעה ובכל מקום שחגו, שהרי לא התרעמו שלא היו במקום זרע אלא עתה שפסקה הבאר (בה"ט); לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות: אין אנו מדברים כבר על כך, שאין סאן מקום זרע ותאנה וגפן ורמון — אלא אפילו מים אין לשתות (על פי ו'). ו. ויפלו על פניהם: להתפלל (ב"ש וא"ע).

ה. קח את המטה. זה היה המטה של אהרן, שהרי כתוב (פסוק ט') ויקח משה את המטה מלפני ה' וזהו מטה אהרן, כדכתיב בפרשת קרח (י"ז, כ"ה) השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת (ח). ודברתם אל הסלע לעיני הים: ברפידים (שמות י"ז, ו) אמר ה' והכית בצור ויצאו ממנו מים וכאן אמר ודברתם אל הסלע, כי ה' רצה לעשות לפני הבנים את הנס באופן נפלא יותר מאשר הוא עשה לפני האבות (על פי ה.). אל הסלע: היה שם סלע סמוך למחנה וצוה — ודברתם אל הסלע הזה אשר לפניכם (רמב"ן על פי א"ע).

ודברתם אל הסלע: ומשה רבנו שגג והיה סבור כי דבור אל הסלע הוא במטה וכי לשם זה אמר ה' קח את המטה, ונענש מפני שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה (על פי הרשב"ט). לעיני הים: לפני הים, או בשעה שהסלע לעיניהם בהיותם נקהלים שם (רמב"ן). ונתן מי מיו: המים שאתן בו (א"ע). ט. ויקח משה את המטה מלפני ה': מלפני ארון העדות (א"ע); כאשר

צוהו: דבר זה עשה כאשר צוהו, ומה שעשה מאז והלאה הוא לא כאשר צוהו (על פי אוה"ח).

ויקח משה את הכמטה מלפני ה'; כאשר לקח משה בידו את המטה, אשר בו השתמש לפני ארבעים שנה כדי לעורר ולחזק בלב בני ישראל את האמונה בשליחותו, נתעורר בלבו צער גדול על שאין גם עתה לבני ישראל אמון בו; במר לבו עליו הוא שכת, שעליו לדבר בנחת אל הסלע, ופנה בתלונות אל העם והכה את הסלע (על פי ה.).

י. המן הסלע הזה נוציא לכם מים מה אתם חושבים, האם אפשר בדרך הטבע, בלי נס מיוחד מה', להוציא לכם מים מן הסלע הזה? (על פי ב"ש וא"ט). י"א. במטתו: של משה ולא במטה אהרן (על פי כ"י).

י"ב. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן: אף על פי שמשה לבדו חטא, הרי מפני שאהרן שתק נכלל גם הוא בעונש (על פי י"ד); י"ג. לא האמנתם בי: היינו, לא גיליתם לבני ישראל את אמונתכם בי; שלשה מיני נסים עושה הקב"ה: א) נסים נסתרים, כגון ירידת המטר ורפוי החילות; את הנסים האלה משיגים צדיקים בתפלתם, כענין ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך; ב) נסים נגלים (היינו נגד חוקי הטבע), הנעשים על ידי פעולות שליחי ה', כענין שנאמר וישליכהו ארצה והי' לנחש; ג) נסים נגלים, הנעשים על ידי דבור שליחי ה', כענין עמידת השמש על פי דבורו של יהושע שמש בגבעון דם. הקב"ה התכוון כאן לנס מהמין השלישי: באמרו ודברתם אל הסלע, משה ואהרן לא האמינו שיעשה הקב"ה עכשו נס מהמין הזה, כי לדעתם לא היו צכשיו בני ישראל ראויים לכך, וחשבו שהקב"ה יעשה כאן רק נס מהמין השני, והבו את הסלע, ולכן אמר ה' לא האמנתם בי" היינו לא בטחתם בי שאעשה מה שאמרת לי לכם (על פי ט.).

י"ג. ויקדש בם: במים שהוציא מן הסלע, ועל כן נקרא שם המקום ההוא קדש (ח.).

י"ד. מקדש: שם עיר במדבר צין בגבול ארץ אדום, ואינו קדש ברנע (א"ט); אל מלך אדום: לא הזכיר הכתוב שמו, אבל הזכיר סיתח ועוג מלכי האמורי בשמותיהם, מפני שהיו ידועים בגבורה (רמב"ן). אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו, ודרך העולם לגמול חסד למי שסבל רוב תלאה (מ"ב על פי ב"ש).

י"ה. ולא נשתה מי באר: שלכם, כי המים היו יקרים לאומות באותה הארץ (רשב"ם).

ולא נשתה מי באר: שטרחתם לחפרה, אלא מי הנערות שהם הפקר נשתה

(ב"ש) ; דרך המלך נלך : באותה הדרך שיצוה המלך שנלך בה (א"ש).

י"ח. לא תעבר בוי בתוכי דרך ערי (ב"ש).

י"ט. ואם מימוך נשתה אני ומקני : אפילו מן הנהרות — ונתתי מכרם

(על פי ב"ש).

כ. ויצא אדום לקראתו : על הגבול (ס).

כ"ג. בהר החר על גבול ארץ אדום : הוסיף על גבול ארץ אדום מפני

שישנו עוד הר הנקרא הר החר בגבול צפון מערב של ארץ ישראל (להלן ל"ד,

ז' (ה.)).

כ"ד. למי מריבה : במי מריבה, שם המקום, או בעבור מי מריבה (א"ש).

כ"ו. והפשט את אהרן את בגדיו : אותם הבגדים הראויים לכהן גדול יותר

על כהן הדיוט ; והלבשתם את אלעזר בנו : שהיה לבוש ד' בגדי כהן

הדיוט, ובכך נשאר אהרן בד' בגדי כהן הדיוט כמו שהיה ענינו בהכנס לפני

זלפנים (ס).

כ"ט. ויראו כל העדה כי גוע אהרן : מצאנו לשון ידיעה קרואה ראייה,

כמו (בראשית מ' ט"ז) וירא שר האופים, או (בראשית מ"ב, א') וירא יעקב כי יש

שבר במצרים (ח) ; ויבכו את אהרן שלשים יום : כן זמן אבלות וכן

מצאנו ביעקב שבכו אותו המצרים שבעים יום, שלשים של אבלות וארבעים של

חניטה (ב"ש).

פ ר ק כ א

א. וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב : ואף על פי שאמרו המרגלים

צמלק יושב בארץ הנגב, לא מן הנמנע הוא שגם מלך ערד היה שוכן בצדם, ובין

המלכים שהכה יהושע יש גם מלך ערד (על פי אב.).

דרך האתרים : האלף נוסף הטעם התרים את הארץ (א"ש). הרבה אלפים

באים לשמוש בראש התיבה כמו אפרוח, אתמול, אורוע (רשב"ם).

ב. והחרמתי את עריהם : נדרו או לעשותם חרם בהכנסם לארץ וכן עשו.

כמבואר בתחלת ספר שופטים (ס. על פי הרמב"ן).

ג. ויחרם אתהם זאת עריהם : את הערים הסמוכות למקום המלחמה שהיו

בעבר הירדן המזרחי, כי לא עברו בני ישראל עתה את הירדן להלחם אתם בארץ

כנען (י"ט) ; ויקרא שם המקום חרמה : זוהי חרמה הנזכרת לעיל י"ד,

מ"ה, ומשה קראה כן אף על פי שעדיין לא קראה חרמה עד לשנת הארבעים (י"ט),

חרמה : איננו צפת האמור בשופטים (א' י"ז) רק מקום אחר ששמו חרמה (מ"ב).

- ד. ותקצר נפש העם בדרך: משרב השמש, שהרי כשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד (מ"ב).
- ותקצר נפש העם בדרך: קוצר רוח זהו בלבול הדעת, ובעבור זה לא נענשו בני ישראל כאשר לא שמעו אל משה מקוצר רוח (שמות ו', ט') אבל קוצר נפש זה הוטר סבלנות, בלי בלבול הדעת, ולכן נענשו כאן (על פי יש"ר).
- ה. וידבר העם באלהים ובמשה: הגם שיוודעים שכל הנהגתם היא על פי ה', ואין משה עושה דבר מדעתו, אף על פי כן התרעמו עליו שהסכים לדעת קונו ולא הפיל תחינתו לפניו על כך (על פי אוה"ח).
- ו. וישלח ה' בעב את הנחשים: שלחם הוא עפר, והם אינם מתרעמים על מזונותיהם (על פי ת"י).
- ז. כי דברנו בה' ובך: זאת היא התשובה האמיתית למי שדבר לשון הרע שלא יבוש מחברו לומר דברנו עליך כך וכך (מ"ב).
- ח. עשה לך שרף: הנה שאלת העם היתה שיסיר מעליהם את הנחש, וכן התפלל משה, אבל ה' ענהו, — לא כמו שאתה סובר שיסוד הנחש, כי עדיין יש ביניהם שלא שבו אלי בכל לבם, אלא ישארו הנחשים במחנה, ואתה עשה שרף שהוא כדמות נחש, ומכאן ואילך כל הנשוך יראה בו, ישעבד לבו לשמים — וחי (יש"ר).
- י. ויסעו בני ישראל ויחנו באבת: חזר הכתוב לענינו לספר על מסעות העם, וקצר בהם שתי מסעות, כמו שהתבאר בסדר מסעי כי שם נאמר (ל"ג, מ"א מ"ב-מ"ג) ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמנה, ויסעו מצלמנה ויחנו בפונג ויסעו מפונג ויחנו באבת (אב).
- י"ב. ויהנו בנחל זרד: הוא דיבון גד (במדבר ל"ג, מ"ה) והיו לו שני שמות (על פי א"ע פסוק י'). ושם אצל נחל זרד תמו כל אנשי דור המדבר, כי שם התחלת גבול ארץ ישראל (כ"ח).
- י"ד. בספר מלחמת ה': ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יראיו, ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו (א"ע).
- י"ח. באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם: מדרך העולם שעבדים יחפרו בארות מים, כי היא עבודה קשה, לא כן הבאר הזאת, כי השרים עצמם שהם משה ואהרן חפרוה, וזהו על דרך משל, שהמשילי דברי משה (וההכאה שהכה את הסלע) לחפירה (יש"ר): במחקק במשענתם: מנהג העולם שהחפירה תהא בכלי גרזן ובמקבות וביגיעה רבה, לא כן הבאר הזאת, שלא חלו בה ידים, אלא הנדיבים וגדולי העם כרוה בלי עמל במשענת אשר בידם; והתבונן כי בתחלת השירה

הזאת לא זכרו דבר מחסדי ה' אשר נתן להם מים. וזהו ראייה לפרוש רבנו חננאל — שמצא חן בעיני הרמב"ן — שחטאם של משה ואהרן במי מריבה היה בזה שאמרו "המן הזלע הזה נוציא לכם מים" ולא שה' יוציא את המים, והעם סבר שמשם ואהרן בכחם הוציאו להם מים, ולכן הללו אותם בשירה זו; אמנם משה בראותו שנוגד חלול ה' על ידו, דקדק לומר להם במשנה תורה כי מיד ה' היתה זאת להם שנאמר (דברים ח', ט"ו) המוציא לך מים מצור החלמיש (י"ט).

כ"ה. ובכל בנתיה. העיר הגדולה היא כאם והכפרים כבנות (מ"ב).

כ"ו. באו ישובו תבנה ותכונן עיר סיחון (כ"ח). כי אש יצאה מחשבון: חשבון שהיתה קודם עיר הבירה של מואב, נהפכה לעירו של סיחון, וממנה יצאה אש הכבוש של חלק גדול מארץ מואב: (ה).

ל"ג. ויצא עוג מלך הבשן לקראתם: לעוג לא שלחו בני ישראל מלאכים, כי הוא, כאשר ראה שהכו את סיחון, יצא לקראתם להלחם (רמב"ן); עוג, שכל ארצו מארץ כנען, לא קראו לו לשלום. משום שנאמר בם לא תחיה כל נשמה, אבל סיחון, שקצת ארצו משל מואב ועמון היתה, קראו לו לשלום (ח); אדרעי: לאדרעי (ת"א).

ב ל ק

פ ר ק כ"ב

ב. וירא בלק: וישמע בלק, כמו (שמות כ', י"ח) וכל העם רואים את הקולות (ח); וירא בלק: לשון התבוננות (מ"ב).

לאמרי: הלמד בקמץ והטעם: לידוע, שהוא סיחון ועוג ולא היו מלכי כנען גדולים כאלה (א"ע).

ג. ויגר: אימת מות נקראת מגור (הר"ל). ויגר מואב מפני העם: ובשביל זה לא התאמץ בלק להלחם בבני ישראל, כמלך גבור חיל, והלך לבקש קוסם קסמים לקללם (על פי א"ב).

ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא: שהיה מואב קטן בגויים כי איננו עם קדמון כמו הכנעני האמורי וזולתם מבני נח (רמב"ן); ויגר מואב: כאשר לא שמעו שנטו מעליהם (ע); כי רב הוא: הם יראו את העם רק מפני שרב הוא מהם, ולא מפני שה' אתם, ולכן האמינו שאפשר למעט את מספרם על ידי קללה (על פי כו"ק); ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל: היראה היתה בעבור שהיו עם רב, אבל השנאה

היתה בעבור שהיו בני ישראל בעלי ברית ה', ולכן הזכיר כאן בני ישראל ולעיל הזכיר העם (על פי יש"ר).

ג—ד. ויגר מואב מפני העם מאד... ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו...: היו במואב כאלה שפחדו ממלחמה עם בני ישראל, והיו כאלה, שלא פחדו מהמלחמה, אבל חששו שמא ישחיתו בני ישראל את הארצות מסביבותם ויגרם מזה נזק עצום למחיתם (על פי ע.).

ד. ויאמר מואב אל זקני מדין: לא נאמר — ויאמרו זקני מואב אל זקני מדין, אלא — ויאמר מואב אל זקני מדין, היינו, צעירי מואב אמרו לזקני מדין, שנמשכו אחרי הצעירים האלה (זהר); עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו; הנה ידעו מואב כי ישראל לא ילכדו את ארצם מהם, כי שמעו על כך שה' אמר לבני ישראל אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירושה (דברים ב', ט'). ולכן אמרו לזקני מדין — אף על פי שלא ילכדו את ארצנו. הרי ילחכו — וילכדו — את כל סביבותינו (על פי הרמב"ם); כל חך השור; מתוך שאין לו שינים למעלה ואינו יכול לחתוך העשבים כמו סוס וחמור, וכחו גדול — הוא עוקר העשבים והשרשים (רבותינו בעלי התוספות); ובלק בן צפור מלך מואב בעת ההוא: מדוע לא כתוב בפסוק ב' — ויצא בלק בן צפור מלך מואב? יתכן שבלק היה אחד משרי מואב, ואחרי שנתעורר בענין זה ואמר למואב הבה נתחכמה לעם ישראל, קמו והמליכיהו עליהם בעצת זקני מדין (על פי הרמב"ם).

עתה ילחכו: לא יכלו להגיד מה שבלבם באמת שמקנאים את גדולתם וחשיבותם, על כן אמרו שחוששים שלא יאכלו שלהם, אעפ"י שבאמת לא פחדו מזה כלל, שהרי היו משלמים להם בכסף מלא כמבואר בדברים ב', כ"ח, אבל כך מנהג אומות העולם בשנאת ישראל לבדות דברים בזוים, ועיקר השנאה היא קנאת המעלה (נצי"ב).

ה. על הזהר: על פרת (ת"א); הנה... הנה...: שני הדברים האלה — היציאה ממצרים והנצחון על סיחון ועוג — הם לא כדרך הטבע (על פי ע.).
ו. נכה בו: מקור עם "ג" השרש, והראוי נכות, ובא כאן ב"הא" כמו (דניאל ט', כ"ד) לכלא הפסע (יש"ר על פי א"ע); נכה בו: ולא אותה, היינו נכה בו מכה מועטת (שד"ל); נכה בו: אני במלחמה אתה בפניך (על פי ע.); ואגר שנו מן הארץ: מהארץ שלו, שלקחו מיד סיחון אשר לקחה ממואב (ב"ש); ואגר שנו מן הארץ: לאחר הקללה ישארו מתי מספר, ואז אוכל להלחם בם ולנצחם (יש"ר).
כי ידעתי את אשר תברך מברך: הנה כחו של בלעם לא היה לברך, כי אם לקלל בהזכירו עוון או בכוונתו את השעה כדברי רבותינו ז"ל, ולכן לא שאל בלק

ממנו שיברכהו לנצח או שיוכל להתיצב מנגד. ואמר, ידעת את אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם להורות כי לא חשב אותו למזיק בלבד (ט).

ז. וקסמים בידם: ואגרין חתימין בידיהון — ומכתביכ חתומים בידם (ת"י).
 ת. לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי: זה היה החטא הראשון שחטא בלעם, כי הרי הוא ידע את אהבת ה' לישראל, ואיך עלה על דעתו שה' ירשה לו לקללם? (על פי ט); והיה חטאו בזה, ששאל היתר על דבר האסור — היתכן שיבקש אדם רשות מהאדון להרוג את בנו? ובלעם הרי ידע בכמת אותות ומופתים הוציא הקב"ה את בנו בכורו ממצרים, ועתה הוא בא לשאול ממנו רשות לכלותם (על פי ט"ב).

ט. מי האנשים האלה עמך: למד הקב"ה לשופטים שיתישבו בידיעת אמתה הדבר קודם שישפטו (ט"ב).

י"ב. לא תלך עמהם: עמהם היינו לשמשם, לעשות רצונם. ולהלן (כ) לך אתם: לכבדם, בלי למלא רצונם, וכן מצינו שדרשו חז"ל על הפסוק ושני נערי עמו (פסוק כ"ב) למדה תורה דרך ארץ שהיוצא לדרך צריך שנים לשמשו, ועל הפסוק ויקח את שני נערי אתו דאברהם (בראשית כ"ב, ג') אמרו חז"ל: למדה תורה דרך ארץ להיוצא לדרך שלא יצא בפחות משנים (לכבודו) (על פי כו"ק). לא תאראת העם: קללת בלעם לא היתה יכולה לבטל זכותם של האבות וזכות מעמד ה' סיני, אולם לו היה בלעם מקלל את בני ישראל, היו גויי הארץ בוטחים בקללתו ומתאמצים להלחם בישראל יותר ממה שהם עשו זאת, וברכתו גרמה לכך שלא קמה בהם עוד רוח להלחם בישראל, ולכן נחשב הדבר לחסד גדול שעשה ה' עם ישראל, כמו שכתוב בדברים (כ"ג, ו') ובמיכה (ו', ה') (על פי א"ב).

י"ג. כי מאן ה' לתתי להלך עמכם: הכחיד חצי דבר (לא תאראת העם) ולא אמר להם אלא מאמר ראשון שאמר לו ה' — לא תלך עמהם (אוה"ח).
 י"ד. ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו: כי לא האמינו לו כשאמר מאן ה' לתתי להלך עמכם (א"ב).

י"ה. ויאמר אל עבדי בלק: ובראשונה (פסוק י"ג) אמר שרי בלק, כי עכשו דבר אתם ברוח גבוהה (על פי בה"ט). קטנה או גדולה: תואר השם ויחסר מקום השם (א"ט).

כ. אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם: קודם (פסוק י"ב) אסר עליו את ההליכה כשהיא קשורה עם הקללה (לא תלך עמהם לא תאור את העם), ועכשיו התיר לו את ההליכה בלבד (על פי א"ב).

כ"ב. ויחר אף אלהים כי הולך הוא: ברצון, מתאה לקללם אעפ"י שהיה יודע שאין הקב"ה רוצה (רשב"ט): אעפ"י שנתן לו רשות לילך, נכרת מחשבתו

הרעה של בלעם מתוך מעשיו, שאם היתה דעתו לעשות מצות המקום, היה לו לומר: מאחר שלא אקללם ולא אעשה מה שבלק מבקש למה אלך? וכי אלך להתקוטט עמו בארצו? אלא מה שהיה הולך, דעתו היתה לקללם, דקסבר: כשם שאמר לי תחלה „לא תלך“, ועכשו אמר לי „לך“, כך יחזור בו גם על שאמר לא לקללם, ובוה טעה, כי הכונה היתה קדם: לא תלך לקללם (על פי ב"ש); וטעם „אם לקרא קד באו האנשים קום לך אתם“ הוא: אם יתמצו בלכתך עמהם על מנת שלא תקלל את העם, כאשר הודעתך מתחילה, קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה, היינו אם אצוה לך אפילו לברך שתברכם ולא תירא מבלק, והנה היה על בלעם להגיד כן לשרי בלק: הרשה אותי השם ללכת צמנם על מנת שלא לקלל את העם ועל מנת שאברכם אם יצוה אותי לברך, והוא לא הודיעם זה ולא אמר להם כלום, על כן חרה אף ה' כי הולך הוא, שאלו הודיעם לא אליה הולך (על פי הרמב"ם). ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך: מלאך הרחמים, שרצה למנעו מחטואו (וחר); ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו: שא יאבד, כי ה' אינו חפץ במיתתם של רשעים (צ"ה).

כ"ג. ותלך בשדה: בתחלה נראה לה המלאך במקום רחב ידיים, ונטתה בשדה, אח"כ (פסוק כ"ד) בין גדרי הכרמים, ולא יכלה לקום ולנוס ודחקה עצמה אצל הגדר ולחצה רגלו של בלעם ואח"כ (כ"ו) במקום צר — שהיתה אם הדרך גבוהה, ועומק גדול מכאן ומכאן, שאם תטה לכאן או לכאן היתה גופלת ותמות היא והוא, לכן רבצה תחתיה (ב"ש). ויך בלעם את האתון להטתה הדרך: הוא הכה אותה לא בכדי שתרגיש כאב (ולא במקל כמו שכתוב הלאה) כי אם רק להטתה הדרך (נצי"ב).

להטתה הדרך: אל הדרך (א"ע).

במושעול: כמו מש (הלך) — עול (חכנס), שאין האחר יכול להכנס עד שיצא

חברו, כי אין המעבר מכיל שני בני אדם (מ"ב).

כ"ו. במקל: כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור (א"ע פסוק כ"ח).

כ"ח. ויפתח ה' את פי האתון: כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו

כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן, וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו (על פי ט.).

מה עשיתי לך: הרי הנסיה מן הדרך, הלחיצה אל הקיר והרביצה היו בעל

כרחי, ולא מתוך רצון למרוד בך (על פי י"ד).

ל. מעודך: מיום שרכבת (א"ע).

ל"א. ויגל ה' את עיני בלעם וירא את מלאך ה': אחרי שבלעם הלך נגד

רצון ה' נשללה ממנו היכולת לראות את מלאך ה' גם באימה המדה שאתונו ראה

אותו, ורק על ידי גלוי עיניו באופן מיוחד הוא ראה את המלאך (על פי ע.).

ל"ב. כי ירט הדרך לנגדי: ירט בערבית — ירידה, וסכנה ומיתה. וטעם הכתוב הוא — הדרך שהיא לנגדי, היינו נגד רצוני, היא מסוכנת ובלתי מצלחת (על פי שד"ג).

ל"ג. ותם לפני: כמו מלפני; גם את כה הרגתי: נראה שהמלאך הרג את שני הנערים שהלכו עמו (פסוק כ"ב). כי לא הזכירם מכאן ואילך, לכן הוא אומר „גם אתכה הרגתי“ כמו הנערים שלא נטו מן הדרך לפני (ב"ש).

ל"ד. הטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך: אם הוא לא ידע — מה כאן החטא? החטא הוא כאן בזה, שהוא לא ידע הדברים שעליו היה לדעת, כי שגגת תלמוד עולה זדון (על פי ע).
ל"ה. ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר: ולא תלך עוד על

דעתך הראשונה, שאם יעלה עוד על דעתך יקלג זהרג בחרב, וכדי ליראו ולהבהילו בא המלאך (ב"ש). את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר: כמו שדברה האתון נגד טבעה כך גם אתה תדבר מה שאני רוצה — נגד רצונך, ואין זה צווי, אלא הודעה שהודיע כי כן יהיה (על פי אב).
לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר: הצווי

הזה היה כבר עונש על שהוא הלך בידעו כי קללת ישראל היא נגד רצון ה' (על פי ע); אתו תדבר: ובפסוק כ' כתוב אתו תעשה; קודם אסר עליו את המעשה שלא בפקודת ה', וכאן אסר עליו אף את הדבור שלא בפקודת ה', ובה כלל גם אסור עצה רעה נגד ישראל (על פי אה"ח).

ל"ו. האמנם לא אוכל כבדך: הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך — האם באמת היית חשוב שלא אוכל כבדך (ת"א).

פ ר ק כ"ג

ב. במזבח: בכל מזבח ומזבח (א"ע על פי ת"א).

ג. וילך שפי: וילך אל שפי, היינו אל ראש הגבעה, כמו (ירמיהו ג', כ"א) קוד על שפיים (על פי א"ע וחרמב"ו), והוא מגורת הר נשפה (ישעיהו י"ג, ב') (ת"ב); וילך שפי: מכותת ונשבר מלחיצת הקיר, ומרוב שנאתו אותם לא המתין עד שנתרפא, ושפי מלשון (איוב ל"ג, כ"א) ושפו עצמותיו (ח); וילך שפי: ואויל גחין כחיוא — וילך גחון כנחש — כשפיפון (ת"י).

וילך שפי: לאט לאט, כדרך המתבודד הרוצה שיחול עליו רוח קדושה (נצ"ב).

ת. וישם ה' דבר כפי בלעם: וכן הלאה (פסוק ט"ז) וישם דבר בפיו, ולא

תמצא בכל הפרשה הזאת ויאמר ה' אל בלעם. או וידבר ה', אלא וישם ה' בפיו — כמו ששם חסמא (רסן) בפי חמור שלא יסטה לשום צד (על פי הזחר).

ז. וישא משלו: המשל מתחיל «כי מראש צורים אראנו» (על פי א"ט).

ח. לא קבה: «ה» במקום «ו», כמו (שמות ל"ב, כ"ה) כי פרעה אהרן (א"ט):

מה אקב לא קבה אל: הקללה יכולה לחול רק על אנשים אשר ה' הסיר את הגנתו מעליהם — כדי להחיש את העונש בעד החטא שחטאו לה' (על פי אוה"ח).

ט. הן עם לברד: כשאינו מתערב עם העם אשר בתוכו הוא יושב בגלות —

יש כן — במנוחה וכבוד; ובגוים: כאשר הוא רוצה להיות מעורב עמם —

לא יתחשב: אינו נחשב בעינם להתחשב בכלל כבודם (נצ"ב). לבדד

יש כן: לבטח, כמו (דברים ל"ג, כ"ח) בטח בדד עין יעקב, כי מי שאינו ירא

כלום יושב בדד ואינו צריך חבורה (ב"ט).

י. מי מנה עפר יעקב: ראו מי החשיב למנות את עפר יעקב ומי שם מספר

לכל אחד מארבעה דגלי ישראל! (על פי כו"ק). תמת נפשי מות ישרים:

מכאן יש להוכיח מן התורה שישראל יש להם חלק לעולם הבא ובגן-עדן, שהרי

בלעם ברוח הקדש היה מדבר, ואם חס ושלום אין תועלת למתים — מה לי מות

רשעים מה לי מות ישרים (ב"ט). ותהי אחריתי כמותי: שתהיה אחריתי,

היינו, צאצאי, כמו ישראל, כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו וקראים אחריתו,

כמו (תהלים ק"ט, י"ג) יהי אחריתו להכריתו, וכן (דניאל י"א, ד') ולא לאחריתו:

(על פי ט).

ומספר את רבע ישראל: מי יכול לתת מספר אפילו לחלק רביעי של ישראל

היינו לדגל אחד (בחז"ל על פי ת"א); תמת נפשי מות ישרים: אלה דברי

עצמו, ולא דברי רוח הקדש, כי כשהיה רוצה לדבר דברים שאין בהם הניק לישראל

היה ה' מניחו לדבר את אשר יחפוץ (אוה"ח).

י"ג. אפס קצתו תראה וכלו לא תראה: שמא אין ה' רוצה שתקללם כלם,

אביאך אל מקום אחר שלא תראה כלם, אלא מקצתם: שמא יודה לך במקצת לקללם

וימעטו אותו מקצת; וכיון שראה שלא יוכל לקלל אותו מקצת, הוליכו למקום אחר.

לקצת ול"מקצת" אחר — אולי יוכל לקללו שם (על פי ב"ט).

אפס קצתו תראה וכלו לא תראה: חלק, «קצת» מבני ישראל ראויים אולי

לקללה, והיא תוכל לפגוע בהם, אבל על עם ישראל בכללותו אין קללה יכולה לחול,

ואם הוא יראה את כולם, עלולה זכותו של כלל ישראל להפריע לו בקללת

החלק הזה וגם להגן על החלק הזה מקללתו (על פי ע. וצ"ה); וכלו לא תראה:

ההבטה המפוררת לא תועיל כמו ההבטה המרוכזת, כמו שהנסיין מוכיח בהוצאת

תאש על ידי כלי זכוכית (על פי צ"ה ומ"ב).

ט"ו. התיצב כה... ואנכי אקרה כה... : התיצב כאן... ואנכי אקרה כאן (על פי ת"א) כמו (שמות ב', י"ב) ויפן כה וכה (ה); התיצב כה על עלתך ואנכי אקרה כה: כפל את "כה" לומר, ישראל נשענים על "כה יהיה זרעך" ו"כה תברכו את בני ישראל" — טול אתה האחד בקרבנך ואנכי אטול את האחר בקללתי (מ"ב על פי בח"י).

ט"ז. ויקר ה' אל בלעם: עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה, כי עד עתה נאמר בו ויקר אלקים, ויבא אלקים (רמב"ד).

י"ז. ויבא אליו: ובפסוק ו' — וישב אליו (השוה את שאר ההבדלים בשני הפסוקים האלה) (נצ"ב).

י"ח. וישא משלו: הוא — כתועפת ראם לו, כלביא יקוח (א"ט); בנו צפר: ה"ו" נוסף (א"ט).

י"ט. לא איש אל ויכזב: כזב קורא מי שחוזר מדבורו חנם, שיכול לעשות מה שהוא אמר וחוזר בו; ובן אדם ויתנחם: ג' נחמות מצויות באדם: א) שאינו עומד בדבורו; ב) שאינו יכול; ג) בפשיעת המקבל, ועל השנים אמר בלעם שאינם בהקב"ה — נחמת כזב ונחמת שאינו יכול (ב"ט). ולא יקימנה את הדברה (על פי א"ט).

כ"א. לא הביט און ביעקב: ולמה יחזור מלברכם? (ב"ש). וכאן רמז לו אה העצה להחטיאם (על פי א"ט).

כ"ב. אל מוציאם ממצרים: בכל דור ודור חייב אדם לראות כאלו הוא יצי ממצרים (אוה"ח).

כתועפת ראם לו: "לו", שב לישראל או למצרים (מ"ב).

כ"ד. ודם חללים ישתה: ונכסי עממא יירת — וחיל עמים יירש (ח"א).

כ"ז. אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם: כי אולי יהיה אוה:

החלק מהם יותר ראוי לקללם (ט).

ל. ויעש בלק כאשר אמר בלעם: ובפסוק ב' — כאשר דבר (מ"ב).

פ ר ק כ"ד

ב. ותהי עליו רוח אלהים: עליו — על ישראל (זהר), על פי תוספות בבא

בתרא ס' ע"א ד"ה ראוי) כי ה' בחמלתו פרש סוכת שלומו עליהם וכסה אותם

באדרתו שלא תשלוט בהם עינו הרעה (צ"ה על פי הזהר).

ג. וישא משלו: והמשל — כנחלים נטיו (א"ט).

ד. נפל וגלוי עינים: גם בשעה שהא נופל ושוכב. גם בשעה שהיא גלוי עינים — כלומר, גם בלילה וגם ביום — אני רואה זמראות (ב"ש).

ה. מה טבו: פעל עבר כמו (ש"א י"ד, כ"ט) כי אורו עיני (א"ש). מה טבו אהליך יעקב: בהיותך במדבר; משכנתיך ישראל: בהיותך בארץ (א.ב).

מה טבו אהליך יעקב: בתי תורה; משכנתיך ישראל: בתי כנסיות ומקדשי אל, המיוחדים לשכן שמו שם ולקבל תפלת המתפללים, ואמר מה טבו, כי הם מטיבים לא לעוסקים בהם בלבד, אלא גם לכל האומה (ט).

ו. כנחלים נמיו: כמו שהנחלים נוטים ומתפשטים לכאן ולכאן כשהם גדולים כן יתפשטו האהלים לכאן ולכאן, שיפרו וירבו ויהיו צריכים לפשט האהלים ולהרחיבם לכאן ולכאן, ובאהלים נמי שייך לשון נטיעה כדכתיב (דניאל י"א, מ"ה) ייטע אהלי אפדנו (ב"ש).

ז. כנחלים נמיו: כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדות להשקותם (ט).

ח. יזל מים: הנה מים לשון יחיד כמו (לעיל י"ט, י"ג) כי מי נדה לא זורק עליו (א"ש).

מדליו: כמי מדליותיו (מענפיו — ירמיהו י"א, ט"ז) (א"ש); המים יזלו מהענפים על השרשים (א.ב); יזל מים מדליו: מהדלילים של הקב"ה (ח).

ח. יאכל גוים צריו: ויכלון בני ישראל נכסי עממיא סנאיהון — ואכלו בני ישראל את חיל הגוים שהם צריהם (ת"א); ועצמתי הם יגרם: רמו להונם ולכל אשר להם (רמב"ן על פי ת"א); וחציו ימחץ: ובחציו ימחץ אותם (ב"ש). וחציו ימחץ: כל חץ מחציו ימחץ, וכן (בראשית מ"ט, כ"ב) בנות צעדה וכן (פסוק ט') מברכיך ברוך — כל אחד ממברכיך יהיה ברוך (א"ש).

ט. ברע שכב כארי: שהכל יראים להקימו פן יפגע בהם (ב"ש).

י. ויחר אף בלק אל בלעם: כמו בבלעם (יש"ר).

לקב אויבי קראתיך: ולעיל (כ"ג, י"א) כתוב לקחתך (ח"ב).

יא. ועתה ברח לך אל מקומך: הנה שרי מואב וכל עם הארץ הם בעבור הדבר הזה מרי נפש ואולי יתרגוד (א.ב).

ברח לך: ענין הבריחה בכל מקוב אינה הניסה מן הרודף אבל היא סור מן המקום מיראת גזק עתיד (ט).

י"ד. ועתה הנני הולך לעמי: ואינני בורח (א.ב).

אייעבך: כאן סתם משה את העצה, לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק, ולא נודעה העצה עד שפירשה משה בשעת הצורך (רשב"ם).

י"ז. אראנו ולא יתה אשורנו ולא קרוב; לדעתי הוא נבא על עתים
קרובות ורחוקות, על הקרובות אמר אראנו ולא עתה, כלומר, אראנו שהוא ממשמש
ובא אבל לא מיד — וזהו על דוד המלך, ועל הרחוקות אמר אשורנו ולא קרוב,
וזהו על מלך המשיח (על פי ע.).

דרך כוכב מיעקב: זהו דוד; וקם שבט מ ישראל: זהו משיח; ומחץ
פאתי מואב: זה דוד; וקרקר כל בני שת: זה משיח (בחזי על פי
הרמב"ם).

וקרקר כל בני שת: וימשול בכל בני שת — ביונית קיריוס — אדון (שד"ל
על פי ת"א); וקרקר כל בני שת: מלשון מקרקר קיר (ישעיהו כ"ב, ה').
יהרוס את קיר המגן של כל בני שת (ה.).

כ"ב. עד מה אשור תשבך: אשור לשון נקבה, וכן (איוב א', ט"ו) ותפל
שבא ותקחם (שמואל א' י"ז, כ"א) ותערוך ישראל (א"ע).

עד מה אשור תשבך אין הכוונה על האומה אשור שהיתה בימי הבית
הראשון, שהרי לא מצינו שנגע אשור לרעה בזרע קין, וגם עיקר מושבותם היה
ביהודה וירושלים, ושם נכשלה גבורת אשור, אלא כדאיתא במדרש: כל המלכויות
נקראו בשם אשור, והוא מקרא מלא (עזרא ו', כ"ב) והסב לב מלך אשור עליהם
לחוק ידיהם במלאכת בית ה', והכוונה למלכי פרס (נצ"ב).

כ"ג. אוי מי יחיה משמו אל: אוי למי שיחיה אחרי שישים ה' את אשור
בעולם (שד"ל על פי א"ע).

אוי מי יחיה משמו אל: הן כמה אומות העולם כבשו מלכויות תחתן כדי
להרחיב ממלכתן ולא בקשו להשחית אלא מלכים ושרים, ולא ההמון; ולא כן
הלוחמים בשביל אמונה, המה לוחמים ומאבדים כל מי שאינו מאמין כמותם, וזהו
שראה בלעם ברוח הקדש וצעק: אוי מי יחיה משמו אל. היינו ממי שמשים דבר
אלקות בעולם (נצ"ב).

כ"ה. ויקם בלעם: כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו, וכן אמר נופל וגלוי
צינים (א"ע), וילך וישב למקומו, הוא הלך כדי לשוב למקומו, אבל נתעכב
במדין, ונהרג שם עם מלכי מדין (על פי א"ב).

פ ר ק כ"ד

א. ויחל העם לזנות: בחטא קצת האומה יאמר עז כלם, כמו שיאמר על
האיש שחלתה ידו או רגלו שהוא חולה (ע. ואב.). אל בנות מואב: מתוך הענין
להלן נראה, כי הן היו בנות מדין (א"ב).

זיחל העם לזנות: תחלת ענינם לא היה לעבוד עבודה זרה כלל, אלא היה לזמה בלבד, אבל קרה להם כמו שהעידה התורה כשאסרה להתחתן בו' האומות. באמרו (שמות ל"ד, ט"ו—י"ז) וקרא לך ואכלת מזבחונך... הזנו את בניך אחרי אלהיהן (ט).

ד. קח את כל ראשי העם וחוקע אותם לה': דבר ית כל רישי עמא ודון יקטול דחיב קטול קדם ה' — קח את כל ראשי העם ושפוט והרוג כל אשר חייב מיתה לפני ה' (ת"א): והוקע אותם לה' נגד השמש: תלה אותם עד שהשמש תשקע (משום לא תלין...) (על פי ת"י).

נגד השמש: שיראו העם הריגת עובדי כוכבים ולא ימחו, ובזה יכופר להם על שלא מיחו בפושעים (על פי א"ב).

ה. שפטי ישראל: והם ראשי העם (בח"י); הרגו איש אנשיו, ואף על פי שלא באר הכתוב שעשו השופטים כן, כיון שהקב"ה צוה למשה ומשה לשופטים, יש במשמע שעשו כן (בח"י על פי א"ט); או יש לומר שלא הספיקו לעשות כן עד שקם פנחס ועשה המעשה הזה פתאום בזריזות ובחריצות ותעצר המגפה (בח"י על פי הרמב"ן). ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים, כי ה' אמר והוקע... וישוּב חרון אף ה' מישראל, וכבר שב אפו מהם (אחרי מעשה פנחס), ולכן לא הזכיר הכתוב ויעשו כן שופטי ישראל (רמב"ן); איש אנשיו: כל שופט את אנשי שבטו (על פי א"ט).

והנה איש מבני ישראל בא: בא הכתוב להגיד שכן עשו כל הראשים משפט באנשיהם, חוץ מאחד — שהיה נשיא בית אב לשמעוני — שלא עשה משפט באנשיו, אלא הוא בעצמו בא ויקרב מדינית אחת לפני אחיו לעיני משה ולעיני כל העדה שהיו בוכים פתח אהל מועד (א"ב); והמה בכים: על שאמר משה הרגו איש אנשיו והוקשה להם להרוג את קרוביהם (ה); והמה בכים: היו בני ישראל בוכים מפני המגפה שהתחילה בהם (בח"י).

ז. וירא פינחס: ראה שאין איש חש על מצות משה (ח); ויקם מתוך העדה: מתוך השופטים (ה) על פי רש"י בסנהדרין כ"ב ע"א ועל פי ת"י.
ט. ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף: ובעון העגל לא נפלו אלא כשלשת אלפי איש, ששם לא היה כי אם עבודה זרה, אבל כאן זנות ועבודה זרה ובזוי קדושתם של ישראל (בח"י).